

РОЗДІЛ I

ЗАГАЛЬНОТЕОРЕТИЧНІ ЗАСАДИ ФОРМУВАННЯ І ЗМІЦНЕННЯ ФІНАНСОВОГО ПРОСТОРУ

1.1. Структурно-функціональні характеристики та витоки формування фінансового простору

Базовою умовою функціонування та розвитку будь-якої економічної системи є відповідний, інституційно оформлений рух фінансових потоків. Останній відбувається у різних сферах економіки: домогосподарства, підприємства нефінансового сектору, державний сектор, фінансові посередники. Водночас очевидно, що всі перелічені сфери, формуючи фінансові потоки, мають свої властивості структурно-функціонального характеру, а також можливості до розвитку в частині використання власного інструментарію. Однак не менш очевидним є й те, що питання формування та якості зазначених потоків невіддільні також і від зовнішніх структур та чинників. Це відносить механізми формування фінансових ресурсів, їх використання і регулювання, розподілу і перерозподілу між учасниками фінансових відносин до найскладніших, що визначаються сукупністю економічних і політичних відносин, різноманіттям їх глобальних і локальних проявів. Тобто формується просторовий аспект руху фінансових потоків – фінансовий простір, що здатен сприяти нарощуванню або, навпаки, втраті необхідних обсягів і якості фінансових ресурсів, чим обумовлюється необхідність його більш глибокого дослідження.

Загалом у зазначеному контексті вкрай важливо наголосити на зростаючій увазі до просторових характеристик економічного розвитку. Науковцями акцентується увага на важливостях урахування просторових залежностей та інтенсивному розвитку просторової економіки¹. Особлива увага звертається на економічний простір, наголошуючи, що витоки особливого підходу до нього були оформлені ще в працях

¹ Гриценко А. А., Корнівська В. О. Гроші як засіб диференціації та інтеграції фінансово-економічного простору: теоретичні підґрунтя та досвід ЄС. *Філософія фінансової цивілізації: людина у світі грошей* : матеріали V Міжнародних філософсько-економічних читань, 28–29 травня 2012 року, Ірпінь / редколегія : відп. секретар З. С. Скринник. Львів, 2012. 617, [14] с.

представників класичної політичної економії, а сьогодні представлені у багатьох наукових роботах, серед яких, зокрема, й вітчизняні науковці: В. Геєць, О. Бородіна, В. Сіденко, Ю. Пахомов та О. Яременко. Їх напрацювання надають можливість повніше розкрити закономірності й перспективи економічного розвитку як складного і багатоаспектного явища.

У межах пізнання фінансового простору особливо значимими, на нашу думку, є два висновки його дослідників. Перший з позиції формування теоретико-методологічного підґрунтя – це необхідність використання системного і структурного підходів до вивчення окремих просторів, другий з прагматичних позицій – це первинність, системоутворюючий характер економічного простору, який включає в себе всі інші простори (соціальний, інформаційний, інноваційний, монетарний, фінансовий тощо)². Ці висновки постають важливим методологічним ключем, здатним пояснити складні, системні явища. Проте для чіткої відповіді на питання наукового обґрунтування розбудови фінансового простору очевидно, що першочерговим та вирішальним залишається з'ясування його сутності. Насамперед з огляду на філософське розуміння сутності як найголовніше, істотне, зумовлене глибинними зв'язками і тенденціями розвитку, що пізнається на рівні теоретичного мислення. На це спрямовує також словникове трактування поняття простору. Адже, згідно з останнім, відкрити простір означає можливість вільно розвиватися, а знайти простір – мати можливість проявитися якомога повніше³, що окреслює орієнтири стратегічного значення пізнання та наукового й практичного використання цього поняття.

Варто зазначити, що для розуміння сутності окремих просторових понять вченими пропонується використання різних підходів. Як приклад, щодо сутності поняття «фіскальний простір» пропонується «...такі альтернативні підходи вчених, як цільовий, кількісний, ресурсний, витратний та результативний»⁴. Так, у контексті цільового

² Гриценко А. А., Корнівська В. О. Гроші як засіб диференціації та інтеграції фінансово-економічного простору: теоретичні підґрунтя та досвід ЄС. *Філософія фінансової цивілізації: людина у світі грошей* : матеріали V Міжнародних філософсько-економічних читань, 28–29 травня 2012 року, Ірпінь / редколегія : відп. секретар З. С. Скринник. Львів, 2012. С. 16.

³ Новий тлумачний словник української мови : у 3-х т. Т. 3. К. : Видавництво «АКОНІТ», 2008. 862, [53] с.

⁴ Затонацька Т. Г., Ткаченко О. Є. Теоретична сутність та особливості формування фіскального простору. *Наукові записки Національного університету «Острозька академія». Серія «Економіка»*. 2016. № 3 (31). С. 119–125, 120.

Фінансовий простір України в умовах глобалізаційних і деглобалізаційних трансформацій

підходу – це спроможність держави мобілізувати ресурси для досягнення поставлених цілей; кількісного – це грошові кошти, доступні в межах річного або середньострокового бюджету; ресурсного – це додаткові можливості державного бюджету отримати і ресурсне забезпечення на фінансування потреб; витратного – це можливий обсяг додаткових витрат бюджету у межах встановлених обмежень; результативного – це результат реалізації політики, що активізує мобілізацію ресурсів.

Не викликає жодних сумнівів, що використання зазначених підходів є науково і практично значимим з огляду вже на вихідне тлумачення простору як об'єктивної форми існування матерії, яка характеризується протяжністю і обсягом⁵. За допомогою цих підходів охоплюється значний масив пізнання поняття простору. Водночас, відштовхуючись від філософського розуміння сутності, очевидно, що перелічені підходи за їх використання переважно відображають саме зміст такого простору, в розумінні змісту як «...те, що описується»⁶.

Що ж до сутнісного відображення простору, то, як зазначалося, його варто шукати в площині істотного, зумовленого глибинними зв'язками і тенденціями розвитку, того, що пізнається на рівні теоретичного мислення. З цієї позиції вирішального значення набуває категорія відносин, що уособлюють формування такого простору на основі глибинних зв'язків минулих періодів та вимог й можливостей нової реальності. Як приклад, щодо сутності поняття економічного простору, то особливо значимим є його трактування як багатоаспектної сукупності відносин економічного змісту, а з позиції історичного розвитку й формування вартісних відносин, як «простір руху вартості в усіх її формах прояву»⁷. До цього варто додати, що в узагальненому тлумаченні простір – це поле взаємозв'язку і взаємодії відносин (у різних формах їх прояву) усіх суб'єктів економіки. Зазначене розуміння, на нашу думку, й слугує основою для визначення глибинної сутності

⁵ Новий тлумачний словник української мови : у 3-х т. Т. 3. К. : Видавництво «АКОНІТ», 2008. 862, [53] с.

⁶ Там само Т. 1. 926, [769] с.

⁷ Гриценко А. А., Корнівська В. О. Гроші як засіб диференціації та інтеграції фінансово-економічного простору: теоретичні підґрунтя та досвід ЄС. *Філософія фінансової цивілізації: людина у світі грошей* : матеріали V Міжнародних філософсько-економічних читань, 28–29 травня 2012 року, Ірпінь / редколегія : відп. секретар З. С. Скринник. Львів, 2012. 617, [16] с.

фінансового простору, а саме як багатоаспектної сукупності, по-перше, фінансових відносин, пов'язаних із формуванням фінансових ресурсів, їх використанням і регулюванням, розподілом і перерозподілом між учасниками фінансових відносин й опосередкованих через відповідний інструментарій, та, по-друге, відповідних економічних відносин, зважаючи, що фінансовий простір є складовою економічного простору. Осмислення зазначеної сукупності відносин призводить як до формулювання іманентних проблем формування фінансового простору, так і до постановки стратегічних завдань його динаміки. Адже саме в цих відносинах і через них зосереджені та реалізуються можливості поступального й ефективного соціально-економічного розвитку суспільства загалом.

У пошуках методологічної конструкції пізнання предмета нашого дослідження варто повністю погодитися з думкою про те, що з усієї єдності економічного та фінансового просторів, їх формування та загалом існування відбувається на основі визначення цілей і специфічних функцій. Кожен із них має власну сутність та закони існування, вони є «...самостійними, але пов'язаними між собою та взаємозалежними частинами економічного простору в широкому сенсі»⁸. Отже, завдяки єдиному підходу до з'ясування сутності поняття простору розкриваються можливості для динаміки кожного з цих просторів без їх протиставлення. Тобто окреслені залежності переміщують нас у площину пошуку й інших просторових структур, здатних сприяти нарощуванню або, навпаки, втраті необхідних ємності та якості досліджуваного фінансового простору. Це актуалізує проблематику структуризації просторових структур, на чому й зупинимось далі.

Очевидно, що найбільш універсальним критерієм структурування будь-яких явищ і процесів є поділ чинників їх виникнення й існування на внутрішні та зовнішні. За такого підходу не може бути виключенням поділ чинників формування фінансового простору на зовнішні та внутрішні. Відповідно, у першому випадку будемо мовити про інші просторові структури, що впливають на фінансовий простір, а в другому – про просторові сегменти (складові) досліджуваного

⁸ Гриценко А. А., Корнівська В. О. Гроші як засіб диференціації та інтеграції фінансово-економічного простору: теоретичні підґрунтя та досвід ЄС. *Філософія фінансової цивілізації: людина у світі грошей* : матеріали V Міжнародних філософсько-економічних читань, 28–29 травня 2012 року, Ірпінь / редколегія : відп. секретар З. С. Скринник. Львів, 2012. С. 21.

Фінансовий простір України в умовах глобалізаційних і деглобалізаційних трансформацій

простору, які у вирішенні інших завдань можуть змінювати свою просторову ідентифікацію і розглядатися як просторові структури. На підставі такого тлумачення використаємо його як методологічну основу для осмислення витоків формування фінансового простору, а також тих закономірностей й протиріч, які можуть виникнути на цьому шляху, зумовлюючи суттєві відмінності процесів формування фінансового простору в окремі періоди певної країни, а також в окремих країнах.

У контексті охоплення загальнометодологічних основ дослідження важливою є також характеристика просторових структур з позиції переважно їх забезпечувального призначення для розвитку інших структур, що окреслює їх функціональну роль, а просторових сегментів – з позиції формуючого, структуроформуючого призначення, коли проявляється їх системоутворююча роль. В основі подібного розмежування не суперечливий характер розуміння й змістовного наповнення цих понять, а лише потреба шляхом глибшого проникнення у їх сутність, виділити головні проблемні питання функціонування та розвитку цих багатогранних понять та явищ. До цього варто додати й те, що, відповідно до вимог сучасної методології суспільного пізнання, яка втілюється через синергетику, також недопустимим є ігнорування випадкових, невизначених, нелінійних процесів для розуміння і змісту, і форм прояву як просторових структур, так і просторових сегментів. Підсумовуючи, варто зазначити, що окреслений методологічний підхід сприятиме реальному забезпеченню переходу від теоретичних узагальнень до конкретних практичних рекомендацій.

Хоча, згідно із синергетичним баченням формування фінансового простору як відкритого процесу, що означає постійну взаємодію між ним та зовнішнім середовищем, тобто іншими просторами, на нашу думку, розпочати формування фінансового простору важливо з виявлення саме просторових сегментів (складових). Тобто перший етап дослідження полягатиме у важливості врахувати внутрішні закономірності й можливості формування цього простору, які можуть бути: за формою прояву – явними та прихованими, а за можливостями використання – дійсними й умовними. З огляду на таке розуміння спробуємо критично оцінити окремі просторові сегменти формування фінансового простору. Водночас, відштовхуючись від висновку про можливу трансформацію просторових сегментів до просторових структур, зазначений етап у дослідженні буде логічно доповнюватися

розгортанням і характеристикою таких сформованих структур, що в єдності і взаємозв'язках обох етапів надаватимуть цілісне уявлення щодо предмета нашого дослідження – фінансового простору.

В основі формування міцної фінансової бази, що постає, як уже зазначалося, серед основних пріоритетів ефективного розвитку держави й економічного зростання, лежать відповідні фінансова політика і фінансова система, що її втілює. Водночас на тлі вищевказаних просторових залежностей для забезпечення ефективності фінансової політики та фінансової системи вирішальним є їх розгляд в єдності з фінансовим простором.

За аналогією з висновками, що були зроблені нами раніше у процесі дослідження фіскального простору, методологічно значимим постає окреслення сутнісних ознак фінансової політики «...у взаємозв'язку з її можливостями у створенні поля, в якому вона розгортає своє існування та реальний зміст, з одного боку, беручи тут безпосередню участь, а з іншого – власне функціонує і формується»⁹. А повертаючись до трактування простору як об'єктивної форми існування матерії, можна продовжити, що фінансовий простір має своєю матерією фінансову політику, а фінансова політика існує як творення фінансового простору. Тобто окреслений зв'язок носить двосторонній характер: фінансова політика, з одного боку, є продуктом фінансового простору, а з іншого – його структуроформуючим елементом, у розвиток якого вона вносить унікальний доробок. Саме такою єдністю переборюється певна обмеженість у пізнанні та визначається якість вирішення проблеми формування фінансового базису держави за рахунок більш глибокого проникнення у наповнення та структурно-функціональний зміст фінансової політики і фінансової системи, у багатогранні зв'язки між ними та навколишнім середовищем. Як буде показано в наступних розділах монографії, це особливо значимим є у глобалізованому світі та в періоди невизначеності, пов'язаної, зокрема, із військовими діями. На підставі такого висновку не важко помітити, що певною мірою цим утверджується оновлений підхід до пізнання, сутнісних ознак і характеристики таких системних та відкритих явищ, як фінансова політика і фінансова система.

⁹ Модернізація податкової та митної політики в інституціональному забезпеченні розвитку економіки України : монографія / К. О. Ващенко, П. В. Пашко, С. В. Онишко та ін. ; за наук. ред. д-ра екон. наук, проф. П. В. Пашка, д-ра екон. наук, проф. С. В. Онишко. Ірпінь : Університет ДФС України, 2020. 518, [55] с.

Фінансовий простір України в умовах глобалізаційних і деглобалізаційних трансформацій

Водночас розгляд фінансової політики та фінансової системи як суспільних інститутів і відкритих систем, що детермінуються як ендогенними, так і екзогенними чинниками, незважаючи на загальновизнаність такого підходу, на нашу думку, продовжує залишатися у стадії формування. Одна з причин цього серед інших – це недосконалість відповідних методологічно-теоретичних конструкцій. У підтвердження такого припущення можна навести деякі визначення фінансової політики і фінансової системи, що містяться в окремих дослідженнях (табл. 1.1).

Не складно помітити, що в наведених визначеннях їх зв'язок із фінансовим простором у контексті значимих його характеристик, про які йшлося вище, відсутній або простежується опосередковано через згадування понять «сфера» чи «середовище», або фінансово-кредитні потоки чи умови взаємовідносин та взаємодії.

Таблиця 1.1 – Окремі визначення понять «фінансова політика» і «фінансова система»

Фінансова політика	Фінансова система
1	2
Системна динамічна діяльність органів державної влади і органів місцевого самоврядування стосовно мобілізації, розподілу і використання коштів публічних фондів, що передбачає фінансове забезпечення реалізації публічних інтересів ¹⁰	Сукупність відокремлених, але взаємопов'язаних між собою сфер фінансових відносин, що мають особливості в мобілізації та використанні фінансових ресурсів, відповідний апарат управління та правове забезпечення ¹¹
Сукупність заходів, методів, важелів, інструментів, зорієнтованих на реалізацію фінансової стратегії щодо формування певного фінансового середовища ¹²	Система фінансових посередників (financial intermediaries), які забезпечують перерозподіл і ефективне використання вільних фінансових ресурсів у господарстві на основі звернення до широкого спектра фінансових інструментів і різноманітних ринків ¹³

¹⁰ Коляда О. І., Лапін В. В., Гапоненко Л. В. Конституційно-правові засади фінансової політики держави. *Фіскальна політика* : збірник тез доповідей Міжнародної науково-практичної конференції «Фіскальна політика: теоретичні та практичні аспекти юридичної науки», 24 листопада 2017 року ; Університет державної фіскальної служби України, Навчально-науковий інститут права. Вінниця : ТОВ «Нілан-ЛТД», 2017. 588, [31–33] с.

¹¹ Романенко О. Р. *Фінанси* : підручник. К. : Центр навч. літератури, 2004. С. 21.

¹² Правдюк О. Л. *Фінансова політика в аграрній сфері економіки: важелі та інструменти* : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. екон. наук. Київ : ННЦ «Інститут аграрної економіки», 2011. 20, [5] с.

¹³ The World Bank. URL : <https://www.Worldbank.org>

**Розділ І. Загальнотеоретичні засади
формування і зміцнення фінансового простору**

Продовження таблиці 1.1

1	2
З позиції інституціоналізму фінансова політика як економічний інститут формує правила й обмеження економічної поведінки, умов взаємовідносин, розвитку стратегії й взаємодії учасників фінансових відносин... ¹⁴	У розширеному трактуванні, з одного боку, формує фінансову базу для забезпечення виробничого процесу через мобілізацію, розміщення та надання на різних умовах фінансових ресурсів суб'єктам виробництва, а з іншого – забезпечує розподіл та перерозподіл вартості створеного ВВП. У звуженому трактуванні це є інституції та інститути, що функціонують у сфері ресурсного забезпечення економіки або ті суспільні інститути, що опосередковують розподіл та перерозподіл ВВП ¹⁵
Сукупність законодавчих і нормативних актів, бюджетно-податкових та інших фінансових інструментів, інститутів і заходів державної влади, які, згідно із законодавством, мають повноваження щодо формування і використання фінансових ресурсів держави та регулюють фінансово-кредитні потоки у секторах економіки відповідно до стратегічних і тактичних цілей державної економічної політики ¹⁶	Пусковий механізм підтримки макроекономічної та фінансової стабільності соціально-економічного розвитку країни ¹⁷

Джерело: авторське групування.

У цьому зв'язку варто зазначити, що поняття «сфера» і «середовище» змістовно близькі і, згідно з тлумачним словниковим, трактування «сфера» – це сукупність умов, середовище, у яких будь-що відбувається¹⁸, а «середовище» безпосередньо визначається як сфера¹⁹,

¹⁴ Адаменко І. П. Фінансова політика як інструмент соціально-економічного розвитку країни. *Бізнес Інформ*. 2014. № 3. С. 341–342.

¹⁵ Опарін В. М. Фінансова система України (теоретико-методологічні аспекти) : монографія. К. : КНЕУ, 2005. 240, [76] с.

¹⁶ Лазебник Л. Л. Сутність та компоненти фінансової політики. *Фінанси України*. 2006. № 1. С. 66–73.

¹⁷ Hoffmann S. Clash of Globalizations. *Foreign Affairs*. July / August 2002. URL : http://www.cfr.org/publication/4763/clash_of_globalization.htm

¹⁸ Новий тлумачний словник української мови : у 3-х т. Т. 3. К. : Видавництво «АКОНІТ», 2008. 862, [489] с.

¹⁹ Там само. С. 265.

Фінансовий простір України в умовах глобалізаційних і деглобалізаційних трансформацій

водночас як простір – це вільний, великий обшир, необмежена протяжність²⁰. Варто зазначити, що саме з простором пов'язані процеси глобалізації, що будуть предметом більш детального дослідження у цій монографії в подальшому.

Стосовно вказівки у наведених визначеннях на формування й використання фінансових ресурсів, розподіл і перерозподіл вартості створеного ВВП тощо, то в кінцевому рахунку вони є свідченням фінансового простору, у якому такі процеси відбуваються. Загалом, на нашу думку, відображений у визначеннях лише опосередкований зв'язок із фінансовим простором формує перешкоди. По-перше, для трансформації цих категорій, що лежать в одній площині, та, по-друге, також для збереження й реалізації того потенціалу, який містить у собі ендогенно орієнтовану модель розвитку як основу використання у подальшому переваг відкритості національної економіки до феномену глобалізації з метою їх оптимізації, що стане предметом цього дослідження надалі.

Повертаючись до вищенаведених визначень фінансової політики і фінансової системи та відштовхуючись від висновків фахівців з організації наукового знання, згідно з якими термінологічна система повинна проявляти дві взаємопов'язані властивості: цілісності та елементарності одночасно²¹, варто зробити висновок. Щодо цілісності, на нашу думку, постає завдання про невіддільність досліджуваних понять від фінансового простору, а елементарності – про важливість врахування їх структурно-функціональних характеристик. Визначені поняття термінологічного ланцюга «фінансовий простір – фінансова політика – фінансова система» у подальшому повинні використовуватися як базові у пошуках уже конкретних механізмів їх формування та реалізації, що забезпечуватиме належну їх ефективність.

²⁰ Новий тлумачний словник української мови : у 3-х т. Т. 3. К. : Видавництво «АКОНІТ», 2008. С. 53.

²¹ Рач В., Россошанська, Гриценко А., Корнівська В. Гроші як засіб диференціації та інтеграції фінансово-економічного простору: теоретичні підґрунтя та досвід ЄС. *Філософія фінансової цивілізації: людина у світі грошей* : матеріали V Міжнародних філософсько-економічних читань, 28–29 травня 2012 року, Ірпінь / редколегія : відп. секретар З. С. Скринник. Львів, 2012. 617 с.; Медведєва О. Побудова термінологічної системи форм організації наукового знання. *Науковий світ*. 2010. № 4. С. 13–16.

Екстраполяція нашого висновку про те, що просторові сегменти (складові) досліджуваного простору у вирішенні інших завдань можуть змінювати свою просторову ідентифікацію і розглядатися як просторові структури, віднесені нами до важливих методологічних підходів пізнання, дозволяє перемістити центр нашої уваги від фінансової політики як сегмента фінансового простору до її розуміння окремої просторової структури.

Як відомо, політика в загальному розумінні характеризує процес втручання держави в економічне та соціальне життя. Цим фактично формується окремий простір фінансової політики, який, зважаючи на загальне розуміння політики, актуалізує її регулятивний зріз та здатен мати суб'єктивне забарвлення. Ці прикмети вкотре підкреслюють важливість розгляду можливостей ефективності фінансової політики також у двох зрізах: у її власних просторових сегментах та серед зовнішніх просторових структур.

Не піддаючи сумніву очевидну універсальність подібної структуризації, варто наголосити, що в реальній дійсності реалізувати її з необхідною ефективністю досить складно. Насамперед це пов'язане з розбіжностями, що виникають під час розмежування таких структур та складових з позиції їх віднесення до власних чи зовнішніх щодо фінансової політики. Не можна скидати з рахунку те, що в таких розбіжностях ключову роль відіграє суб'єктивне бачення та мета дослідника. Чітке розуміння структури та взаємозв'язків між складовими фінансового простору, які також мають власні завдання й цілі, дозволяє адекватно визначати як кількісне вираження їх обсягів, так і якісні шляхи подальшого руху з урахуванням, з одного боку, сутності іманентних такому простору проблем, а з іншого – об'єктивної реальності, що здатна здійснювати різнобічні впливи на процеси його формування. Цим підвищується методологічна цінність пізнання усіх процесів, пов'язаних із формуванням фінансового простору на основі поділу на внутрішні і зовнішні, у жодному разі не применшуючи значимості інших способів структурування.

Як приклад, варто навести позицію щодо ідентифікації монетарного простору стосовно інших просторів. Так, існує думка, що фінансовий простір є складовою монетарного, а останній зі свого боку є складовою економічного простору²². Подібне співвідношення

²² Гриценко А. А., Корнівська В. О. Гроші як засіб диференціації та інтеграції фінансово-економічного простору: теоретичні підґрунтя та досвід ЄС. *Філософія фінансової цивілізації: людина у світі грошей* : матеріали V Міжнародних філософсько-економічних читань, 28–29 травня 2012 року, Ірпінь / редколегія : відп. секретар З. С. Скринник. Львів, 2012. 617, [16] с.

Фінансовий простір України в умовах глобалізаційних і деглобалізаційних трансформацій

фіскального та монетарного просторів пояснюють тим, що «вартість, яка спочатку була представлена рухом товарів, згодом набуває відособлених форм у русі грошей, унаслідок чого виникає грошовий, або монетарний простір», а в зв'язку з тим, що «...гроші не тільки опосередковують рух товарів, а й утворюють певні фонди, що накопичуються для вирішення різних економічних завдань. У цій частині формується фінансовий простір як складова монетарного простору»²³. Також акцентується увага на тому, що «фінансовий простір завжди існує в монетарному просторі, а останній – в економічному»²⁴.

Не вдаючись у цьому випадку до детальної аргументації обґрунтованості зазначених залежностей лише через форми вартості та надання на цій основі вихідного значення монетарному простору, зазначимо, що за такого підходу очевидною є підпорядкованість окремих просторів іншим. Цим, на нашу думку, спростовується взаємопроникаючий характер взаємозв'язків та єдність названих просторів, яка, власне, й підкреслюється у зазначеній позиції, а також висунутий там аргумент, згідно з яким ліквідність, хоча й становить представник вартості, проте «...на певному етапі починає свій власний рух не в як представника вартості, а як ліквідні»^{25, 26}. Головне, що варто додати до цього, це те, що фінанси, маючи грошову форму, є продуктом існування держави і товарно-грошових відносин, а фінансові відносини мають різноманітні форми прояву та реалізуються у створенні й використанні відповідних грошових фондів. «Рух грошових фондів, їх формування та використання утворюють природну, матеріальну основу для фінансово-кредитних відносин»²⁷. Варто зазначити, що в контексті структури фінансової політики, не випадково зарубіжні науковці виділяють окремо її складові: грошову та фіскальну²⁸,

²³ Гриценко А. А., Корнівська В. О. Гроші як засіб диференціації та інтеграції фінансово-економічного простору: теоретичні підґрунтя та досвід ЄС. *Філософія фінансової цивілізації: людина у світі грошей* : матеріали V Міжнародних філософсько-економічних читань, 28–29 травня 2012 року, Ірпінь / редколегія : відп. секретар З. С. Скринник. Львів, 2012. 617, [16] с.

²⁴ Там само. С. 17.

²⁵ Там само. С. 18.

²⁶ Новий тлумачний словник української мови : у 3-х т. Т. 3. К. : АКОНІТ, 2008. 862, [18] с.

²⁷ Финансово-кредитные методы повышения эффективности промышленного производства / С. Я. Огородник, В. М. Федосов, В. М. Опарин и др. ; под общей ред. С. Я. Огородника. К. : Техніка, 1990. С. 5.

²⁸ Фишер С., Дорнбуш Р., Шмалензи Р. Экономика / пер. с 2-го англ. 1995. 864 с.

а П. Самуельсон, структуруючи державну фінансову політику, – складові: бюджетно-податкову та грошово-кредитну²⁹. Тобто методологія аналізу фінансової політики та окремих її напрямів, як-то фіскальна, оптимальне оподаткування, функціонування фінансових ринків, інвестування тощо, зближається з монетарною політикою. Проте остання не поглинає їх і нею не можна обмежитися, оскільки монетарні відносини не охоплюють інших видів фінансових відносин у державі, а лише впливають на трансформаційні процеси на кожному з рівнів макроекономічної політики та державного втручання в економіку. Тому вони можуть певною мірою розглядатися також і як екзогенні чинники формування фінансового простору.

Щодо реалізації потенціалу внутрішніх зв'язків між фінансовим простором і монетарним сегментом, то важливо враховувати, що останній володіє власними властивостями структурно-функціонального характеру та можливостями розвитку власного інструментарію, що трансформують його в самостійний монетарний простір. Цим пояснюється діалектичне поєднання узгодженості та суперечливості фінансового і монетарного просторів, які варто враховувати, ухвалюючи фінансові рішення у процесі розбудови фінансового простору.

Серед сегментів фінансового простору особливе місце посідає інвестиційний, який виступає інтегральним елементом між фінансовими просторами різних країн у процесі фінансової глобалізації. Інвестиційний простір є багат шаровим внаслідок його єдності з іншими просторовими сегментами й елементами фінансової системи. Багат шаровість інвестиційного сегмента фінансового простору забезпечується його тісним взаємозв'язком з реальним сектором та взаємопроникненням з монетарним і фіскальним просторами. В інвестиційному сегменті переплітаються реальні процеси виробництва та фінансові процеси, що зазнають регулюючого впливу з боку монетарної, бюджетної і податкової політик. Зі свого боку від стану інвестиційного простору значною мірою залежить інтенсивність та обсяг руху фінансових ресурсів у фіскальному та монетарному просторах. Це пов'язане з тим, що інвестиційний простір включає безліч можливостей прибуткового інвестування фінансових ресурсів для резидентів і нерезидентів, державних та приватних суб'єктів.

²⁹ Самуельсон П. Макроекономіка / пер. з англ. Київ : Основи, 1995. 544, [92] с.

Фінансовий простір України в умовах глобалізаційних і деглобалізаційних трансформацій

В інвестиційному сегменті реалізується спроможність фінансових потоків до самозростання, надмірність якого проявляється у формуванні фінансових бульбашок з наступною кризою як механізмом корекції розвитку фінансової системи. Формування інвестиційних можливостей та спрямування інвестиційних потоків у найбільш прибуткові галузі забезпечує взаємозалежність теперішнього і майбутнього станів фінансового простору. У такий спосіб інвестиційний сегмент забезпечує тривимірність фінансового простору, підтримуючи його конфігурацію не лише в просторі – поміж країнами, а й в часі, надаючи можливість свідомого формування ландшафту генерації фінансових потоків у майбутньому. Тому під час дослідження фінансового простору в умовах переплетіння глобалізаційних і деглобалізаційних тенденцій важливим є структурний аналіз вітчизняного інвестиційного простору та можливостей, які він надає іноземним інвесторам, про що йтиметься в наступних розділах монографії.

Продовжуючи контекст виявлення просторових сегментів фінансового простору, важливо звернутися також до його фіскального сегмента, а з урахуванням автономності останнього – до фіскального простору загалом, одночасно охоплюючи широку гаму його зв'язків також із фінансовою та монетарною політикою. Варто зазначити, що питання узгодження фіскальної та монетарної сфер завжди становили предмет важливої уваги у працях зарубіжних науковців³⁰. У підсумку цим формуються підстави для розуміння фінансового простору як цілісного явища та його значення для фінансової практики, зокрема для здійснення державної фінансової політики.

Існує трактування фіскального простору як «обсягу фінансових ресурсів, сформованих державою в результаті провадження активної фіскальної політики, за рахунок мобілізації надходжень до державного та місцевих бюджетів, раціоналізації бюджетних видатків, здійснення державних запозичень у межах бюджетних обмежень, формування коштів суверенних фондів національного добробуту й інших джерел, консолідованих для забезпечення реалізації функцій держави та в цілях її соціально-економічного розвитку»³¹. У цьому визначенні

³⁰ Дорнбуш Р., Фішер С. Макроекономіка / пер. з англ. К. : Основи, 1996. С. 153–154; Манків Г. Макроекономіка / пер. з англ. К. : Основи, 2000. 313, [30] с.

³¹ Затонацька Т. Г., Ткаченко О. Є. Теоретична сутність та особливості формування фіскального простору. *Наукові записки Національного університету «Острозька академія». Серія «Економіка»*. 2016. № 3 (31). С. 119–125, 120.

цілком правомірно наголошено, що фіскальний простір є результатом фіскальної політики, проте у ході переліку джерел фінансових ресурсів не акцентовано увагу на тому, що фіскальний простір, будучи цілісністю, є продуктом єдності інших просторів і просторових сегментів, серед яких: бюджетний, податковий, митний тощо. Така потреба, на нашу думку, є природною під час визначення простору, бо в іншому випадку зникає, власне, просторовий аспект руху фінансових ресурсів, що заміщується лише переліком їх джерел.

Можна також стверджувати, що в наведеному визначенні через значимість фінансових ресурсів опосередковано наголошується на важливості уникнути згортання ємності фіскального простору. Це можливо на шляху об'єднання його окремих просторових сегментів спільною метою – досягнення суспільних інтересів, адже саме інтерес – це причина дій індивідів та їх груп, що визначає їхню економічну поведінку³². Тому, досліджуючи фінансовий простір, суттєво важливим постає структурний аналіз фіскального простору, який здатен окреслити також багатогранність фінансового простору. Зазначені положення варто розцінити як базисні, що продукують глибинні та кількісно-якісні зміни фіскального й загалом фінансового простору.

У контексті взаємопроникнення різних сегментів фінансового простору та його впливу на формування цього простору особливе місце посідає співвідношення податкових і позикових форм фінансового забезпечення фінансових потреб держави. Вилучення державою частини грошових доходів платників податків для фінансування суспільно необхідних потреб є основою формування фінансового простору, в якому діють економічні суб'єкти й одночасно який є продуктом їх діяльності. Розгортання ємності податкового простору, його кількісну та якісну означеність окреслює і забезпечує відповідна податкова політика та її інструментарій: податки, внески, податкові ставки, податкові пільги, спеціальні режими оподаткування тощо, що можуть комбінуватися залежно від реального стану соціально-економічних відносин. Проте намагання максимального акумулювання податкових надходжень здатне внести нетотожності та протиріччя у перерозподільні відносини, формуючи перешкоди для стимулювання суспільно необхідної діяльності суб'єктів економіки та їх економічної

³² Философский словарь / под ред. И. Т. Фролова. 6-е изд., перераб. и доп. 1991. 560, [162] с.

Фінансовий простір України в умовах глобалізаційних і деглобалізаційних трансформацій

активності для подальшого збільшення податкових надходжень. Тому стратегічний напрям податкової політики лежить у площині досягнення компромісу між інтересами держави та платників податків, в якій податкова система та вся сукупність податкових відносин еволюціонують. Це впливає на обсяг фінансового простору, можливість вирішення різних державних завдань та фінансування загальних витрат, породжуючи потребу державних запозичень. Однак останні, забезпечуючи розширення фінансового простору, за певних умов здатні призвести до його згортання. Отже, актуалізується проблема доцільності та пошуків оптимального співвідношення податкових і позикових форм фінансового забезпечення діяльності держави.

Відповідь на такі пошуки, як відомо, є предметом багатьох провідних зарубіжних учених, серед яких прихильники як визнання необхідності³³, так і часткового³⁴ або повного заперечення³⁵ використання позикових форм фінансового забезпечення фінансових потреб держави. Зокрема, застереження щодо широкого використання державних запозичень пояснювалися спричиненням ними скорочення інвестицій приватного сектору економіки, чим підривалися можливості зростання ВВП у довгостроковій перспективі. На тлі узагальнення переваг та недоліків податково-позикових джерел було обґрунтовано потребу оптимізації їх використання³⁶. Йдеться про те, що рівень податкового навантаження повинен максимізувати стимули для підприємницької ініціативи, а незабезпеченість податковими джерелами потреб бюджету має покриватися через розміщення позик. Хоча такий підхід до формування фінансового простору є найбільш виваженим, проте він вимагає більш глибоких досліджень з огляду на багатоаспектність його реального втілення, що стане предметом подальших розвідок у наступних розділах цієї монографії.

Однак незаперечним залишається наступне. Концепція зміцнення фінансового простору внаслідок існування причинно-наслідкового зв'язку постає на перший план. Вона становить детермінанту практично

³³ Wagner A. Three Extracts on Public Finance. In: Classics in the Theory of Public Finance. Ed. By R. A. Masgrave, A. T. Peacock. New York, St. Martin's Press, 1967.

³⁴ Friedman V. Capitalism and Freedom. Chicago: The University of Chicago Press, 1962.

³⁵ Смит А. Исследование о природе и причинах богатства народов / пер. с англ. 1962.

³⁶ The Economics of the Tax Revolt: A. Reader / Ed by A. B. Laffer, J. P. Seymour. New York : Harcourt Brace Jovanovich, 1979.

всіх трансформаційних процесів: з одного боку, нею визначаються і стан, і перспективи діяльності та розвитку фінансового і нефінансового секторів економіки, а з іншого – внесок останніх у створення фіскального простору в частині його формування за рахунок податкових надходжень. Це щільно наближає нас до проблеми нарощування та реалізації податкового потенціалу усіма секторами національної економіки – фінансовими і нефінансовими корпораціями крізь призму формування фіскального простору та на цій основі – загального фінансового простору країни. Дослідження зазначеної проблеми³⁷, здійснене через сутнісні характеристики реального і фінансового секторів економіки, природу і значення їх взаємозв'язку для формування фіскального простору, дозволили дати оцінку й виокремити окремі напрями модернізації податкового інструментарію та можливості імплементації засад податкового регулювання в сучасну парадигму діяльності суб'єктів економіки.

Зокрема, серед напрямів модернізації оподаткування нефінансового сектору економіки як рушійної сили соціально-економічного розвитку ринкової економіки та поступу країни до сталого розвитку у найбільш концентрованому вигляді особливого значення надано використанню показників податкового потенціалу як планових фінансових індикаторів у процесах податкового моніторингу й важеля для контролю платників податків, а також як допоміжного інструменту у формуванні бюджету на наступний рік.

У контексті оптимізації державних боргових запозичень і пошуку джерел фінансування важливих державних програм обґрунтовані шляхи розширення бази акцизного податку та підвищення ефективності заходів його адміністрування. Водночас в умовах адміністративної та фіскальної децентралізації важливі заходи щодо доступу до боргового фінансування малого і середнього бізнесу, що забезпечуватиме робочі місця для місцевого населення, формувати його добробут та забезпечувати платоспроможний попит.

Зважаючи на надзвичайно важливу роль фінансового сектору, у межах якого відбувається рух фінансових ресурсів для потреб соціально-економічного розвитку, визнано, що оптимізація умов оподаткування та пристосування до них інституційних одиниць цього сектору

³⁷ Податковий потенціал фінансових та нефінансових корпорацій України : монографія ; за наук. ред. д-ра екон. наук, професора С. В. Онишко. Ірпінь : Університет ДФС України, 2021. 277 с.

Фінансовий простір України в умовах глобалізаційних і деглобалізаційних трансформацій

є основою збільшення його податкового потенціалу. Водночас наголошено на важливості для визначення податкового потенціалу використання декількох підходів. Серед них: ресурсний – в основі якого розуміння, що це будь-які кошти, які можуть бути використані державою як основа для формування податкової бази, дохідний – у межах якого взаємозв'язок податкових ресурсів і податкових доходів відповідає взаємозв'язку показників запасу і потоку, а також результативний – коли податковий потенціал визначається як максимально можливі податкові ресурси суспільства для задоволення соціальних потреб населення, сформованих за мінімально допустимих розмірів вилучення частини доходів у господарюючих суб'єктів і фізичних осіб. Очевидно, що саме застосування комплексного підходу до оцінки податкового потенціалу здатне забезпечити об'єктивність такої оцінки.

Водночас багатосегментність фінансового сектору диктує потребу врахування специфіки кожного з них під час визначення їх податкового потенціалу. Так, щодо ринку банківських послуг – це фінансові ресурси, що формуються в межах ринку банківських послуг певної країни в умовах певної податкової системи та складаються з внутрішніх економічних джерел за фінансовий рік і можуть бути мобілізовані. Для банківських установ саме кредитно-інвестиційні операції формують основну частину їхнього прибутку. Тому активізація кредитно-інвестиційної діяльності сприятиме підвищенню їх податкового потенціалу, особливо в частині податку на прибуток. У макроекономічному аспекті кредитно-інвестиційна діяльність банківських установ спричиняє не лише зростання капіталізації на рівні банку, але й сприяє приросту суспільного капіталу, який підвищує фінансовий та податковий потенціал країни. Отже, активізація кредитно-інвестиційної діяльності повинна стати одним із ключових кроків загальнодержавної фінансової політики стимулювання економіки. Це пов'язано з тим, що активно функціонуюча фінансово-банківська система є каталізатором розвитку економіки в цілому. Адже саме від обсягів фінансових інвестицій, загальної капіталізації та активності учасників фінансового ринку залежить сталий розвиток економіки країни на макрорівні.

Стосовно сегмента ринку цінних паперів податковий потенціал – це можлива сума мобілізованих податкових платежів до бюджету за рахунок: 1) зростання обсягів операцій з цінними паперами; 2) розширення податкової бази в нефінансових секторах економіки внаслідок

участі цього ринку в процесах алокації фінансових ресурсів. Отже, податковим потенціалом ринку цінних паперів можна вважати суму податкового потенціалу операцій із цінними паперами та податкового потенціалу нефінансового сектору економіки. На основі такого розуміння сукупний податковий потенціал ринку цінних паперів формують податок на прибуток і податок на доходи фізичних осіб.

Загалом удосконалення податкової системи як першооснови формування фінансової бази держави, тобто її фінансового простору, підтверджує особливу важливість дослідження категорії «податковий потенціал». Зважаючи, що соціально-економічні процеси упродовж останніх кількох десятиліть характеризуються високою інтенсивністю та різноспрямованими діями, цим обумовлюється виникнення передумов для внесення відповідних змін до податкової політики й податкового законодавства. Водночас здійснення активних змін у галузі оподаткування суперечить стабільності податкової системи як одного з фундаментальних принципів оподаткування та однієї з необхідних умов інвестиційної привабливості територій і розвитку бізнесу. Тому актуалізується завдання максимального використання «внутрішніх резервів», зокрема тих, що лежать у площині теоретичної концептуалізації, а також з'ясування причинно-наслідкових зв'язків, здатних впливати на процеси формування і реалізації податкового потенціалу. Насамперед це пов'язано з розбіжностями щодо вихідного поняття «потенціал» та похідного від нього – «податковий потенціал», які досить широко представлені в економічній літературі.

У найбільш узагальненому розумінні податковий потенціал за своєю сутністю є обсягом прямих і непрямих податків та інших платежів і відрахувань до державних інститутів, що теоретично можуть бути сплачені впродовж певного періоду. Відповідно, податковий потенціал секторів фінансових і нефінансових корпорацій відображає обсяг прямих і непрямих податків та інших платежів і відрахувань до державних інститутів, що можуть бути сплачені впродовж певного періоду компаніями, які, власне, і формують сектори фінансових і нефінансових корпорацій. Очевидно, що подібні визначення засвідчують роль податкового потенціалу для відображення обсягів фіскального простору країни.

Однак для якісних характеристик останнього, що окреслюють динаміку його руху в перспективі, на особливу увагу заслуговує визначення податкового потенціалу як прогнозованої величини податкових

Фінансовий простір України в умовах глобалізаційних і деглобалізаційних трансформацій

надходжень до бюджетів усіх рівнів, що реалізується через систему взаємодії податкового законодавства, податкових органів та платників податків з метою наповнення бюджетів фінансовими ресурсами з урахуванням мінімально можливих збитків платників податків для стимулювання економічно необхідних процесів³⁸. В іншому визначенні податкового потенціалу також наголошується, що на мікрорівні – «це реальний національний дохід, зменшений на суму витрат, що забезпечують відтворення життєво необхідних потреб громадян і капіталу, спрямованого на інвестиційні потреби. Відповідно до структури економічної діяльності суб'єктів господарювання під податковим потенціалом розуміється сукупність статичних та динамічних складових забезпечення сталого функціонування і розвитку підприємства»³⁹. Тобто наголос зроблено не просто на фіскальних, а що надто принципово – на регулятивних властивостях податкового потенціалу. Це узгоджується з постулатами економічної теорії стосовно граничної межі податкового навантаження, а відтак – зі зміцненням фінансового простору країни у перспективі. Саме на основі врахування існуючих причинно-наслідкових зв'язків важлива практична реалізація процесів визначення, нарощування та реалізації податкового потенціалу, що формує фіскальний та загалом фінансовий простір держави.

Підсумовуючи, з метою поглибити розуміння і значимість розробки більш виважених підходів до формування і розбудови фінансового простору важливо наголосити на особливій ролі у цих межах фіскального сегмента та фіскального простору загалом. Разом з тим не менш важливо розглядати фіскальний простір і як самостійний феномен. На основі виокремлення у структурі фіскального простору окремих сегментів та просторів, що також мають свої завдання і цілі, з'являється можливість нових аспектів у їх формуванні, що відповідно відбиватиметься й на структурі та функціонуванні фіскального простору в цілому, а отже, і на фінансовому просторі загалом.

Повертаючись до фінансової політики, що в межах предмета нашого дослідження найтісніше взаємопов'язана з фінансовим простором, логічно у такому контексті повернутися також до фінансової

³⁸ Проскура К. П. Податковий потенціал ринку цінних паперів в Україні. *Науковий вісник НЛТУ України*. 2015. Вип. 25.7. С. 151–162, 156.

³⁹ Паєнтко Т. В. Методичні підходи до оцінки податкового потенціалу фінансового ринку. Становлення економіки України у післякризовий період: ризики та проблеми розвитку : монографія. Частина I / за заг. ред. О. О. Непочатенко. Умань : Видавець «Сочінський», 2012. С. 236–242.

системи, що проявляє і практично реалізує фінансову політику. Така потреба важлива, зважаючи, що існує й інша точка зору. Зокрема, вважається, що «...фінансова політика є складовою фінансової системи...»⁴⁰. За таких умов у термінологічному ланцюзі, про який йшлося вище, черговість окремих ланок змінюється і набуває такого вигляду: фінансовий простір – фінансова система – фінансова політика. На нашу думку, подібна зміна немає щодо нашого дослідження принципового значення. Адже фінансова політика і фінансова система – це продукт діяльності держави, що відбувається у певному просторі, але одночасно і базис утворення фіскального простору, у якому діють економічні суб'єкти.

Розглядаючи фінансову політику як сукупність заходів держави з мобілізації фінансових ресурсів, їх розподілу й використання з метою досягнення певних економічних, соціальних і міжнародних цілей, підпорядкованих реалізації інтересів суспільства⁴¹, та виходячи із трактування основних цілей розбудови фінансового простору, що безпосередньо пов'язані з вищеозначеними заходами держави, природно на першу позицію ставити фінансову політику, а потім фінансову систему. Це підтверджується й положенням, згідно з яким «фінансова політика має забезпечувати нормальне функціонування фінансової системи держави...»⁴². З огляду на фінансову систему як носія певних фінансових відносин, що згруповані в сукупність окремих сфер, взаємопов'язаних між собою, можна дістати уявлення про сутність фінансового простору, що розкривається через фінансові відносини. Отже, комплексне розуміння фінансового простору визначається спільністю сутнісних ознак і функціонального призначення та фінансової системи і фінансової політики.

Продовжуючи пізнання функціонування й розвитку фінансової системи у руслі забезпечення їх результативності, посилюється потреба в окресленні її сутнісних ознак у взаємозв'язку зі створенням поля, в якому вона розгортає своє існування та реальний зміст, а саме фінансового простору в єдності всіх його складових, зокрема й через

⁴⁰Гордієнко Л. А. Фінансова політика соціальної сфери : монографія. Черкаси : Видавець Чабаненко Ю. А., 2019. 394, [52] с.

⁴¹Фінанси (теоретичні основи) : підручник / М. В. Грідчина, В. Б. Захожай, Л. Л. Осіпчук та ін. ; під кер-вом і за наук. ред. М. В. Грідчиної, В. Б. Захожая. К. : МАУП, 2002. 280, [27] с.

⁴²Там само. С.27.

Фінансовий простір України в умовах глобалізаційних і деглобалізаційних трансформацій

відповідні зміни у фінансовій політиці. Взаємозв'язок і взаємообумовленість цих суспільних інститутів та явищ не дають відповідних підстав для їх ігнорування. Водночас вкотре важливо наголосити, що розгляд фінансової системи в термінах фінансового простору не означає їх лінійної взаємодії. І хоча очевидним є віддзеркалення одного іншим, залежність, наприклад, коли більш розвинений фіскальний простір створює передумови для розбудови адекватної фінансової системи. Їх діалектика здатна внести певні нетотожності та навіть протиріччя у зазначену взаємодію. Це вказує на важливість саме продуктивної, стратегічної взаємодії між фінансовою системою та складовими фінансового простору, які постійно еволюціонують, й особливо, як засвідчує практика, це стосується фіскального простору.

Перший крок на шляху забезпечення такої продуктивності вбачається у теоретичних засадах, у теоретичному окресленні їх певного розмежування, певної автономності, враховуючи їх витoki, для подальшої гармонізації, на якій будуть впорядковуватися суспільні відносини. Адже, як справедливо зазначається фахівцями: «Запорукою успіху будь-якої практичної діяльності є покладання в її основу правильної теоретичної моделі, що адекватно відображає і пояснює дійсність», а також те, що дослідження об'єктивних системних явищ вимагає постановки аналізу згідно «...з притаманними їм особливостями і характеристиками, так і у взаємозв'язку та взаємообумовленості»⁴³.

Іншими словами, проблема модернізації фінансової системи постає як комплексна і системна: криза в одній просторовій структурі фінансового простору здатна спровокувати погіршення стану в іншій та в цілому, і навпаки, позитивні ефекти в окремих просторових структурах продукуватимуть аналогічні ефекти в інших. Звернення до структурно-функціонального підходу структуризації фінансового простору робить процес модернізації ближчим як до реальних, так і очікуваних його характеристик. Зазначені положення, на наш погляд, варто розцінити як базисні, що продукують глибинні, кількісно-якісні зміни і фінансової системи, і фіскального та загалом фінансового простору.

Соціально-економічний розвиток України може бути успішним на шляху розгортання ємності фіскального простору, переведення його характеристик на новий якісний щабель. Кількісну та якісну

⁴³ Васильчук І. П. Фінансове забезпечення талого розвитку корпорацій : монографія. К. : КНЕУ, 2015. 516, [5] с.

означеність фінансового простору окреслює і забезпечує відповідна фінансова політика та її інструментарій. У переліку групи бюджетного інструментарію – це доходи, видатки бюджету, бюджетні трансфери, державні кредити, державні запозичення тощо, у групі податкового інструментарію – податки, внески, податкові ставки, податкові пільги, спеціальні режими оподаткування тощо. Не менш вагомими є й інші групи інструментарію формування фінансового простору. У підсумку вони можуть комбінуватися залежно від реального стану соціально-економічних відносин та завдань, яких необхідно досягти.

У контексті відповіді на питання, наскільки повно забезпечується фінансовим простором досягнення суспільних цілей та які фінансові пріоритети сприятимуть соціально-економічному розвитку, особливої уваги заслуговують інструменти регулюючого впливу для зміцнення зазначеного простору. Одним із найвагоміших інструментів є саме фінансова політика. «Економічна сутність фінансової політики як інструменту соціально-економічного розвитку країни полягає у фінансових відносинах, що виникають між економічними, політичними, правовими державними інституціями у процесі організації фінансової системи та спрямування фінансових ресурсів на досягнення стратегічних і тактичних цілей та завдань розвитку суспільства»⁴⁴. У наведеному положенні окреслена особлива роль фінансової політики для розвитку суспільства у тактичному та стратегічному форматах, останній з яких безсумнівно пов'язаний зі сталим розвитком, що тісно переплітається з процесами глобалізації, яка є «...явищем політичним, технологічним і культурним також, як і економічним»⁴⁵. У цьому зв'язку «...вирішальним для формування фінансової політики держави є визначення таких її параметрів, як розмір держави (частка перерозподілу ВВП через і видатки державного бюджету і позабюджетні фонди), дефіцит бюджету та частка державного та гарантованого боргу у ВВП»⁴⁶, які варто вважати фінансовими пріоритетами та на які й будуть спрямовані подальші розділи цієї монографії.

⁴⁴ Адаменко І. П. Фінансова політика як інструмент соціально-економічного розвитку країни. *Бізнес Інформ*. 2014. № 3. С. 341–342.

⁴⁵ Giddens A. Reith Lectures, 1999. Runaway World. Lecture 1.

⁴⁶ Запатріна І. Формування фінансової політики держави: євроінтеграційний вимір. *Вісник Київ. нац. торг.-ек. ун-ту*. 2012. № 2. С. 59–73, 62.

Стосовно фінансових інтересів, то їх розглядають як сукупність об'єктивних потреб економічного агента, задоволення яких забезпечує його ефективне функціонування та сталий розвиток⁴⁷. Відтак стратегічним базисом кількісно-якісних змін фінансового простору варто вважати парадигму сталого розвитку, що тісно пов'язана з процесами глобалізації та деглобалізації, що детальніше буде розкрито в інших частинах монографії, а до ефективних регулюючих впливів віднести фінансове регулювання, втіливши його механізми в парадигму діяльності фінансових та нефінансових корпорацій. Тобто питання якості фінансового простору набуває й суто прагматичного забарвлення.

Разом з тим, розглядаючи фінансову політику як суспільний інститут, що «...формує правила і обмеження економічної поведінки, умови взаємовідносин, розвитку стратегій взаємодії учасників фінансових відносин, як соціальний інститут вона є однією із форм реалізації, регулювання і упорядкування суспільного життя й поведінки людей у соціально-економічній сфері»⁴⁸, до ефективних регулюючих впливів потрібно віднести інституційні прикмети формування фінансового простору, що й стануть предметом подальшого дослідження.

1.2. Інституційний формат формування фінансового простору

Різноманіття та багатофункціональність поняття «фінансовий простір» зумовлюють ту обставину, що, крім дослідження, власне, сутності цього поняття, не менш важливим постає пізнання і його інших проявів. Це загальний алгоритм дослідження складних понять. Наприклад, щодо поняття «соціальна сфера», то дослідники виокремлюють декілька підходів. Зокрема, 1) процесуальний, що передбачає її як систему галузей невиробничої сфери; 2) змістовний, що спрямований на змістовне наповнення цього поняття, 3) інституційний, що розглядає інституційні одиниці, які його забезпечують⁴⁹. Поділяючи

⁴⁷ Єрмошенко М. М. Фінансова безпека держави: національні інтереси, реальні загрози, стратегія забезпечення. Київ : КНТЕУ, 2001. 309, [77] с.

⁴⁸ Адаменко І. П. Фінансова політика як інструмент соціально-економічного розвитку країни. *Бізнес Інформ*. 2014. № 3. С. 341–342.

⁴⁹ Кальницька М. Теоретичні підходи до визначення соціальної сфери та особливості її функціонування в Україні. *Економіка та суспільство*. 2017. Випуск 10. С. 529–534.